

משרד החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

ג ל י ו נ ו ת ל ע י ו ן פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ שנת העשרים ושבע

שופטים (תשכ"ח)

כ' י"ט - כ'
"בל תשחית"

א. שאלה כללית בטעם מצוה זו

ספר החנוך: מצות לא תעשה תקכ"ט: שנמנענו מלכרות האילנות כשנצור על עיר, כדי לחצר לאנשי העיר ולהכאיב לבותם, ועל זה נאמר: "לא תשחית את עצה... ואותו לא תכרות" וכמו כן נכנס תחת זה הלאו שלא לעשות שום הפסד, כגון לשרוף או לקרוע בגד, או לשבור כלי לבטלה וכל ענינים אלה וכל כיוצא שיהיה בהם השחתה, ואמרו ז"ל תמיד בגמרא: "והא קעבר משום 'בל תשחית'!" שרש המצוה ידוע, שהוא כדי ללמד נפשנו לאהוב הטוב והתועלת ולהדבק בו ומתוך כך תדבק בנו הטובה ונרחיק מכל דבר השחתה, וזהו דרך החסידים ואנשי המעשה, אוהבים השלום ושמחים בטוב הבריות, ומקרבין אותם לתורה, ולא אבדו אפילו גרגיר של חרדל בעולם, ויצר עליהם בכל אבדון והשחתה שיראו, ואם יוכלו להציל, יצילו כל דבר מהשחית בכל כחם; לא כן הרשעים אחיהם של מזיקין, שמחים בהשחתת העולם, והם משחיתים את עצמם, במדה שאדם מודד גם מודדין לו, כלומר: בה הוא נדבק לעולם, וכענין שכתוב "שמח לאיד לא ינקה". והחפץ בטוב ושמח בו - נפשו בטוב תלין לעולם. זה ידוע ומפורסם.

רשב"ם ד"ה כי תצור אל עיר ימים רבים: ותצטרך לחתוך אילנות, לבנות כרים, דיק וסוללות.

ד"ה כי ממנו תאכל: שהרי צריכים לך למאכל, לאחר שתתפש העיר ותהיה שלך. מה בין שניהם בפירוש טעם המצוה?

ב. כי ממנו תאכל

העמק דבר: בכל מה שנצרך להנאת אדם מצוה שלא להשחית אלא להנות ממנו. איך למדו הרחבה זו לאסור השחתה מפסוקנו?

ג. י"ט כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות.

ספרי: "כי ממנו תאכל" - מצות עשה; "ואותו לא תכרות" - מצות לא תעשה.

הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות לרמב"ם: מצוות ששכח אותן הרמב"ם ממצוות עשה כפי דעת הרמב"ן מצוה ר'.

נצטוונו כשנצור על עיר לאכזל מן האילנות שבגבולה כל ימי המצור, ואם נכרות אותם לבטלה דרך השחתה, נעבור על עשה, מוסיף על הלאו המפורש בו, והוא אמרו יתעלה: "כי ממנו תאכל" - מצות עשה, "ואותו לא תכרות" - מצוות לא תעשה...

ודע, כי זו המצוה בעשה ולא תעשה שלה כשנצור על עיר להלחם עליה לתפשה, שנצטוונו לחמול עליה כאשר נחמול על שלנו... אבל בצאתנו מארץ אויב נשחית ונחבל כל עץ טוב. וכן בימי המצור להצד אנשי העיר בהשחתת האילנות שלא יחיו מהם - כל זה מותר, לא אסרה תורה אלא השחתה בחנם.

(פירש "יד הלוי" לספר המצוות: מדלא קאמר 'ואם לא אכלו עברו על עשה' משמע דאין כונתו דאם אכלו קיים מצות עשה. אלא כונתו ל"לאו הבא מכלל עשה" - שהוא עשה" כמו שכתב: "ואם נכרות אותם לבטלה דרך השחתה, נעבור על עשה, בוסף על לאו המפורש" והוא דומה לעשה ד"כל צפור מהורה תאכלו" שהכניס הרב (הרמב"ם) במנין המצוות דגם שם אין שום מצוה באכילתה אלא "לאו הבא מכלל עשה" מהורה תאכלו ולא טמאה).

1. מהו החסור בדברי הספרי המת' שב ע"י דברי הרמב"ן?

2. כיצד יש להבין לפי דברי הרמב"ן את חמלים "ממנו תאכל" - זו מצות עשה?

3. הסבר את דברי הרמב"ן "מוסיף על הלאו המפורש בו" לאיזה לאו מפורש יתכוון?

4. מהי הליאה מדברי נביאים להגבלת האסור שמביא הרמב"ן בסוף דבריו: "אבל בצאתנו מארץ אויב נשחית... כל זה מותר"?

5. לשם מה מביא "יד הלוי" בפירשו לדברי הרמב"ן את הפסוק דב' י"ד י"א, במה דומה הפסוק ההוא לפסוקנו?

ד. י"ס כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת
כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור..

רש"י ד"ה כי האדם עץ השדה:
הרי "כי" משמש בלשון דלמא: שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך
לתחזק בייסורי רעב וצמא כאנשי העיר? - למה תשחיתנו?

והקשה הרא"ם עליו:
אבל לפי זה אין מעם לה"א "האדם", כי היה לו להיות
"כי אדם עץ השדה" או כי עץ השדה אדם?

ר' יצחק עראמה: עקדת יצחק: שער צ"ז
מה שאמר בסמוך "כי תצור אל עיר ימים רבים וגו'" היא עצה בכונה בהישרת מדותיה
בכונה, והיא שלא יעשו דבר של השחתה ומפלה במלחמות, כאלו היתה הכונה לכך,
רק אם יהיה להם הכרח לפי מנגנונם.

וזה, שהמנהג בלוחמים להרוג ולהשמיד כל הנמצא חוץ למצור הוא כדי לצור אותם,
שלא ימלא לבם אותם לצאת לספק לחם ולחם ומזון ויתר הצרכים אלא שיאספו כלם תוך
העיר וימהרו לאכול ממה שבידם מהמזונות ותבוא העיר ברעב. ואם כן - העצים
והאבנים אשר נמצאים חוץ לעיר, אשר לא יקוה מהשדות שום תועלת, למה ישחיתום?
אין זה כי אם רוע לב! ולזה באה העצה הנכונה בפעולותיהם... לא תשחית את עצה
לנדה עליו גרזן".

ונתן מעם ואמר "כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור" ותהיה ה"א - האדם כה"א
(במדרש ט"ז כ"ב) "האיש אחד יחסא ועל כל העדה תקצוף?" (בר' י"ט ט') "האחד
בא לגור וישפט שפט?" (קהלת ג' כ"א) "מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה?"
שכלן קמורות והוראתן לשון שאלה לפי כוונתן.

והקוץ (של פסוקנו) לכך: אני מצוך על זה, כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור?
לשון שאלה.

וקרוב לזה כתב רש"י ז"ל.

1. x "כי" המשמש בלשון "דלמא" אינו מצוי הרבה במקרא.
הבא דוגמא ל"כי" המשמש בלשון זו לדעת רש"י מפרשת עקב.

2. xx כיצד מישב בעל העקדה את קושית הרא"ם על רש"י, ומהי חולשת
תשובתו? (מבחינת דקדוק הלשון!)

ה. כי האדם עץ השדה

העמק דבר: משום שהאדם נמשל לעץ השדה והנה זה המשל נמצא בכמה אופנים... ופירוש
המשל (במצור המלחמה שאינו אלא בעץ מאכל): כמו שיש אדם שמשלחים המצירים
(= הצרים על עיר) בחשאי להיות במצור, כדי להועיל למצירים לפתח העיר ע"י
שמסבבים מחלוקת בפנים, והנה כשהעיר נפתחת והורגים אנשי העיר שבמצור, היעלה
על הדעת להרוג גם אותם אנשים שבאו במצור לתועלת המצירים ולפלישתם!
כך עץ המאכל בא לתועלת המצירים בא לתועלת המצירים שגוזלים זכויות בשעה
שתולשים פרות חיים מן האילן. על כן ראוי להוקירו.

1. במה שונה פרושו מפרוש רש"י?

2. איך מפרש בעל העמק דבר את המלים "לבא מפניך במצור"?

3. מהי החולשה התחבירית שבפרושו?

ו. י"ס לא תשחית את עצה... כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת.

דעת יששכר (יששכר בער ליטוער אופען תקפ"ז)
לפי דעתי הדרך היותר קרוב לפשוטו הוא זה: לא תשחית את עצה לצדוה עליו גרזן"
- מהלשון "עליו" משמע השחתה במקצת העץ, ואח"כ "ואותו לא תכרות" פירושו: "זו
ואין צריך לומר זו" שכולו לא תכרות.
וכמוהו (תהל' קכ"א) "לא יבוס לא יישן שומר ישראל" פרש הרד"ק לטעם שכן שלא
יישן. והמאמר "תשחית וכת" שבפסוק שלאחריו פרושו "לא זו אף זו": לא זו
בלבד שמתר להשחית אלא אף זו שמתר לכרות כולו.

וכמוהו (תהילים י"ט י"א) "אנחתים מזהב וקפז" פרש הרד"ק: לא זו בלבד
שבחמדים מזהב אלא אף זו שבחמדים מפז.

1. מהי הפליאה השבטית שבשני פסוקינו שאליה מתיחס בעל דעת
יששכר?

2. xx במה אין בפרושו יישוב מקפיק לקש"י הנ"ל?

עיון בעלון ההדרבה!